

کارکرد سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی

حسن عباسی^۱

جهانگیر شریعت^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۱۶

چکیده:

مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی با هدف بررسی فرصت‌ها و تهدیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی از منظر امنیت ملی است و مقاله پیش رو بُعد سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی که مورد توجه جدی حکومت‌ها و بازیگران غیردولتی است را مورد واکاوی قرار می‌دهد. در این حوزه کارکردهایی همانند انسجام‌بخشی، مشارکت، افزایش قدرت نرم، ثبات‌سازی و همچنین مؤلفه‌های منفی مانند تحریک و توسعه نارضایتی‌ها، نافرمانی مدنی و... با هدف ارزیابی کارکرد سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی از منظر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را بررسی می‌کند و برای نیل به این هدف، واکاوی، شناخت علمی مفهوم، ویژگی‌ها و کارکردهای سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و اخذ نظر نخبگان (ابزار پرسشنامه) استفاده شده است. بر اساس تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها و دیدگاه نخبگان مشخص شد که بعد سیاسی شبکه‌های اجتماعی دارای فرصت‌ها و تهدیدهایی است که به‌طور مساوی در اداره جامعه تأثیرگذار می‌باشند. نتیجه یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد شاخص «ثبات» (داخلی) بیشترین اهمیت را در بین شاخص‌ها برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد که از شاخص‌ترین نشانه‌های امنیت پایدار در جامعه است و در مواجهه با تهدیدات ناشی از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند برای کشور امنیت‌زا باشد.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی مجازی، امنیت سایبری، کارکرد سیاسی، تهدید، فرصت

۱- دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

۲- دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) - jahanshariat@yahoo.com

مقدمه:

شبکه‌های اجتماعی مجازی برخلاف بسیاری از دستاوردهای نوین بشری که پس از مدتی از اهمیت آن‌ها کاسته و یا در بستر اجتماعی نهادینه و بخشی از نیازهای بشری را پاسخ می‌دهند، روز به روز ابعاد تازه‌ای از کارکرد آن‌ها نمایان می‌شود. یکی از تفاوت‌های اصلی شبکه‌های اجتماعی مجازی با سایر پدیده‌های نوین، کارکردی است که مرتبط با دولت‌ها و سرنوشت جوامع دارد و سبب واکنش دولت‌ها در مقابل آن‌ها می‌گردد.

وجه تمایز مهم شبکه‌های مجازی از دیگر گروه‌ها این است که حکومت‌ها و ناظران دولتی نمی‌توانند کنترل چندانی بر این شبکه‌ها داشته باشند و سخت‌ترین مانعی که دولت‌ها می‌توانند ایجاد کنند، فیلترکردن برخی سایت‌هاست (اشتریان، ۱۳۹۴: ۸۴۱-۸۲۵). تحلیل‌گران صحنه سیاست جهانی رویکردهای متفاوتی نسبت به فضای مجازی دارند. عده‌ای مانند «وبستر»^۱ نه تنها پیشرفته‌های حاصله را صرفاً در بعد اقتصادی خلاصه نمی‌کنند، بلکه کارکرد سیاسی آن‌ها را نیز از نظر دور نداشته و ابعاد مختلفی برای شبکه‌ها قائلند. وبستر در این رابطه می‌گوید: ما معتقدیم که امروز مسئله قانونی برآمده در متن «انقلاب اطلاعات» رابطه بین دانش/اطلاعات و نظام سیاسی و شرکت‌هاست (رایینز، وبستر، ۱۳۸۴). از سوی دیگر رسانه‌های اجتماعی به‌طور فزاینده‌ای در میان سیاسیون و سازمان‌های سیاسی در حال تبدیل شدن به ابزاری برای انتقال پیام‌های سیاسی، شناخت نسبت به رأی‌دهندگان، شناخت نیازها، ارتباط با عموم مردم، همچنین افزایش سرمایه‌ها و ایجاد شبکه‌های پشتیبان می‌باشند (Clarke, 2010).

مسئله‌ای که در این مقاله مطرح است عبارت است از: «کارکرد سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی با تمرکز بر فرصت‌ها و تهدیدهایی که این شبکه‌ها ایجاد می‌نمایند» و سؤالاتی که این مقاله درصدد پاسخگویی به آن‌ها است عبارتند از: فرصت‌هایی که شبکه‌های اجتماعی در کارکرد سیاسی ایجاد می‌نمایند کدامند و گستره شبکه‌های اجتماعی از بعد سیاسی چه تهدیداتی را برای دولت‌ها ایجاد می‌نمایند؟

مبانی نظری:

شبکه اجتماعی^۲: شبکه اجتماعی، ساختاری اجتماعی است که عناصر تشکیل دهنده آن فرد یا سازمان است که توسط یک یا چند نوع خاص از وابستگی مانند ایده‌ها و تبادلات مالی، دوستی‌ها،

1-Frank Webster
2 -Social Network

خویشاوندی، تجارت، رشته تحصیلی، کشور محل زندگی به هم متصل‌اند و اغلب ساختارهای پیچیده‌ای دارند. در شبکه‌های اجتماعی اصطلاحات رأس و یال مورد بررسی قرار می‌گیرد که رأس‌ها، بازیگران فردی درون شبکه‌ها و یال‌ها روابط میان این بازیگران هستند، یال‌ها به شکل‌های مختلفی می‌توانند بین رأس‌ها قرارگیرند (Lange, 2008). شبکه‌های اجتماعی با توجه به نوع فعالیتشان به شبکه‌های اجتماعی اطلاعاتی^۱، حرفه‌ای^۲، آموزشی^۳، سرگرمی^۴ و خبری^۵ تقسیم می‌شوند (Rdube, 2010).

شبکه‌های اجتماعی مجازی: شبکه‌های اجتماعی مجازی به وبگاه‌هایی گفته می‌شود که کاربران را قادر می‌سازد ضمن برقراری ارتباط با یکدیگر به صورت برخط درباره موضوعات و علاقه‌مندی‌های مختلف به تبادل اطلاعات به پردازند (Christy, 2010). شبکه‌های اجتماعی بستری فراهم آورده‌اند که در آن افراد امکان برقراری رابطه با همدیگر را داشته و بسیاری از محدودیت‌های شبکه اجتماعی واقعی (بیرونی) نظیر محدودیت‌های مکانی، جغرافیایی، زمانی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و مانند آن را ندارند. افراد در این شبکه‌ها می‌توانند کسانی را بیابند که با آن‌ها علائق مشترکی دارند، اما به لحاظ زمانی و مکانی هرگز امکان برقراری ارتباط با آن‌ها را پیدا نکرده‌اند (اکبری‌تبار، ۱۳۸۹: ۶۰).

شبکه‌های اجتماعی مجازی با عمری نه‌چندان طولانی مولودی است با دوچهره که در سال‌های ابتدایی تولد، اندیشه بر این بود که در خدمت اقتصاد و قدرت کشورهای صنعتی می‌باشند و ابزاری برای استعمار بیشتر کشورهای جهان سوم خواهند بود؛ اما گذر زمان و تحولات اخیر جهان نشان داد که این شبکه جهانی می‌تواند صاحبان آن را نیز مورد تهدید قرار دهد و از سویی قادر است کشورهای دیگر را در عرصه جهانی مطرح و هویت‌های پنهانی که قبل از این در نظر آحاد مردم دنیا مغفول مانده بودند در عرصه شناخت جهانی قرار دهد و نه تنها ابزاری هویت-برانداز است که دستگاهی هویت‌ساز نیز است. در این رهگذر نکته قابل توجه این است که این شبکه‌های مجازی که اکنون عرصه را بر بسیاری از دولت‌ها تنگ کرده، نظم و نسق جدیدی را

-
- 1-Informational
  - 2-Professional
  - 3-Educational
  - 4-Hobbitates
  - 5-News
  - 6-virtual social networks

۱۳۰ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی ام، زمستان ۱۳۹۷ ————— ♦
عرضه کرده و اگرچه هویت برانداز است، اما مقابله با آن نه با ابزار سخت و نه به وسیله نیروهای بیگانه بلکه با ابزار نرم و به دست مردمانی این اقدام صورت می گیرد که واکنش دولت‌ها، آن‌ها را در مقابل مردم خود قرار می دهد. بی شک این صحنه و رقابت بیش از آنکه اقتصادی و فرهنگی باشد، صبغه سیاسی دارد و با فرهنگ جهانی شدن نسبت وثیقی یافته است. تحولات صحنه مجازی نوظهور جهان از سوگیری ایدئولوژیک نیز به دور نیست و همان گونه که گارنت گفته است: سختگیرترین پژوهشگر نیز نمی تواند هنگام تجزیه و تحلیل آکادمیک، ارزش های خود را اعم از ایدئولوژیک یا غیر ایدئولوژیک، مسکوت و معوق بگذارد (گارنت، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۶۶).

در ایران شبکه های اجتماعی مجازی همانند سایر رسانه ها علاوه بر اینکه حامل اثرات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و امنیتی مثبت اند و قدرت تأثیرگذاری در باورها، ارزش ها، اعتقادات و ادراکات و ذهنیات جامعه را دارا هستند و در جامعه پذیری و انتقال میراث فرهنگی از نسلی به نسل دیگر و یکپارچگی بین اقشار گوناگون جامعه و همچنین به عنوان پل ارتباطی بین ملت با حاکمیت نقش آفرینی می کنند؛ پتانسیل شکل دهی به تنش ها و شکاف های اجتماعی - فرهنگی و سیاسی و امنیتی - اطلاعاتی و در نهایت به چالش کشیدن امنیت داخلی و ملی را نیز دارا می باشند. امروزه شواهد و قرائن متعددی درخصوص ماهیت خرابکارانه و براندازانه شبکه های اجتماعی مجازی در سطح جهان به خصوص در کشورهای در حال توسعه از جمله جمهوری اسلامی ایران وجود دارد.

تهدیدهای سایبری^۱: تهدید سایبری پدیده جدیدی است که در دهه های اخیر، همزمان با تحول فناوری اطلاعات و گسترش ارتباطات جهانی از طریق شبکه وسیع اینترنت در سراسر جهان ظهور پیدا کرده است. تهدیدهای سایبری به صورت «وقایعی که به صورت طبیعی و یا توسط انسان (به صورت عمدی یا غیر عمدی) بر فضای مجازی تأثیرگذار باشد یا حوادثی که از طریق فضای مجازی عمل کند یا به نحوی به آن مرتبط باشد» تعریف شده است (USNI, 2010, and CACI). ویژگی های تهدیدهای سایبری عبارت است از: ۱- تعدد بازیگران در فضای سایبری ۲- هزینه کم ورود، صرف زمان کم و سرعت بالای اقدام ۳- ناشناس ماندن بازیگران و عدم قابلیت ردیابی ۴- تأثیرگذاری شگرف ۵- کمرنگ شدن نقش جغرافیا ۶- ساختار فضای اینترنت

۷- پایین بودن احتمال تنبیه یا بازخواست اقدام‌های مجرمانه در فضای سایبری (Lord and Sharp, 2011) (خلیلی پور رکن‌آبادی، ۱۳۹۱: ۱۹۶-۱۶۷).

تهدید^۱: تهدید عبارت از وضع و یا حالتی است که در آن مجموعه‌ای از ادراکات و تصورات نسبت به پدیده و رابطه آن‌ها با بقاء، کمیت یا کیفیت ارزش‌های اساسی و مورد احترام بر وجود خطر جدی یا امکان نابودی آن ارزش‌ها دلالت می‌کنند (گروه مطالعاتی امنیت، ۱۳۸۷: ۱۰۰). هر عنصر یا وضعیتی که موجودیت منافع یا ارزش‌های حیاتی سازمان را به خطر اندازد، تهدید محسوب می‌شود (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۳۰۹).

فرصت^۲: فرصت پتانسیل نهفته‌ای است که بهره‌گیری از آن سازمان را در جهت مثبت رشد خواهد داد، به عبارت دیگر منفعت بالقوه‌ای است که هنوز بالفعل نشده است (علی احمدی، ۱۳۸۲: ۱۸۳). فرصت‌ها تمامی عوامل، عناصر، پدیده‌ها و شرایط بیرون از سیستم هستند که به کمک آن‌ها می‌توان اهداف را محقق ساخت. ضعف‌ها و آسیب‌پذیری‌ها را کاهش داد و تهدیدات را کنترل کرد یا از میان برداشت و یا با آن‌ها مقابله کرد (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۳۰۹). فرصت امکان و موقعیتی است که احتمال و شانس رسیدن و یا نزدیک شدن به هدف را تسهیل و افزایش می‌دهد. در این تحقیق منظور از فرصت، پدیده، شرایط و یا وضعیتی است که بهره‌گیری از آن‌ها دسترسی به اهداف، گسترش دامنه منافع بر محدودیت‌ها را تسهیل می‌کند و زمینه برتری نسبی در برابر رقباء را فراهم می‌آورد.

جهانی‌شدن: جهانی‌شدن عبارت است از فرآیند فشرده‌گی فزاینده زمان و فضا که به واسطه آن مردم دنیا کم‌وبیش و به‌صورتی نسبتاً آگاهانه در جامعه جهانی واحد ادغام می‌شوند. در این تعریف بر فشرده‌گی زمان و فضا یا به عبارتی نابودی فضا توسط زمان تأکید شده و تدریجی، زمانمند و رو به گسترش بودن فرآیند جهانی‌شدن مدنظر قرار گرفته است (گل محمدی، ۱۳۸۶).

از دیدگاه زبان‌شناختی مفهوم جهانی‌شدن^۳ واژه‌ای است که بار معنایی ویژه‌ای را در چارچوب اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارد. هرچند در متون متنوع علمی از این واژه با احتیاط سخن رفته و آن را مغایر با جامعه جهانی^۴، نظام جهانی^۵، بین‌المللی شدن^۱ و جهان‌گرایی^۲ دانسته‌اند، در

1-threat

2-opportunity

3-Globalization

4-World society

5 -World system

۱۳۲ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی ام، زمستان ۱۳۹۷ ————— ♦
تعریف مادی از جهانی شدن به فرآیندی اطلاق می شود که طی آن جریان آزاد اندیشه، انسان، کالا، خدمات و سرمایه در دنیا میسر می شود. در چارچوب این گونه تعاریف، عالمان علم جغرافیا نیز در توصیف وضعیت و جایگاه کلان شهرها بر مفهوم اقتصادی جهانی شدن تأکید می کنند، و سعی دارند محدوده تعریف مذکور را مورد توجه قرار دهند (آنی تات، ۲۰۰۳).

این واژه برای نخستین بار در سال ۱۹۶۱ به فرهنگ وبستر راه یافت که بر بازشناسی آشکار اهمیت فرآیند پیوندها و ارتباطات جهان گستر دلالت داشت. در نیمه دوم دهه هشتاد این واژه به عرصه جامعه شناسی راه یافت تا زمینه تدوین نظریه های جامعه شناسی مستقل درباره فرآیند جهانی شدن و جنبه های اجتماعی آن فراهم شود. در واقع امروزه مفهوم جهانی شدن در کانون اغلب بحث های سیاسی، اقتصادی و جامعه شناختی قرار گرفته است (گیدنز، چشم اندازهای جهانی: ۱۳۸۴).

امنیت: از امنیت تعاریف گوناگونی از منظرهای مختلف ارائه شده است. مقوله امنیت، مقوله ای بسیار مهم و استثنائی است. شما ببینید خداوند در قرآن کریم - «وَأَمْنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ» - یکی از بزرگ ترین نعمت های خود را نعمت امنیت به شمار می آورد و آن را به رخ آن مردمی که مخاطب این معنا بودند، می کشد. امنیت، یک زمینه برای همه موفقیت ها و پیشرفت هاست. علاوه بر اینکه اگر امنیت در جامعه نباشد و آحاد مردم دغدغه ناامنی را داشته باشند، یکی از برترین حقوق انسان ها پایمال شده است (امام خامنه ای: ۱۶/۸/۸۶). ...مقوله بسیار مهم امنیت، پیش نیاز اساسی هرگونه پیشرفت علمی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است (امام خامنه ای: ۱۵/۲/۸۴).
هافمن امنیت را حمایت یک ملت از حمله نظامی و مصون نگه داشتن فعالیت های اقتصادی از تهدیدات تخریب کننده بیرونی می داند. مارز امنیت را آزادی نسبی از تهدیدهای آسیب رسان دانسته است. جان.ئی. مورز: امنیت یعنی رهایی نسبی از تهدیدات زیان رساننده. (John.E.Morz.1980:105) امنیت دارای ویژگی هایی است که نسبی بودن و ذهنی بودن از جمله ویژگی های آن است.

پیشینه پژوهش: یکی از پژوهش های صورت گرفته در این حوزه رساله دکتر غلامحسین بلندیان تحت عنوان: تأثیر جنبش های نوین اجتماعی بر امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبرد مدیریت آسیب با تأکید بر شهر تهران است که نتیجه تحقیق شامل ارائه راهبردهای

شش‌گانه به شرح زیر بوده است: توسعه و ارتقای الگوهای تحمل و افزایش آستانه ظهور بحران؛ پیش‌دستی در حمایت مادی و معنوی جنبش‌های متعهد به رعایت قوانین؛ تشویق به درستکاری و فضیلت‌های اخلاقی در روابط و تقاضاهای اجتماعی؛ بازتولید و بازتعریف مواد حقوقی در مشروع‌سازی نیازهای اساسی اجتماعی؛ مهندسی هدایت مطالبات جنبش‌های اجتماعی در راستای نیازهای بومی ارزشی؛ تثبیت مدبرانه جایگاه آزادی اسلامی در نظام بین‌الملل.

گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و تحول پدیده امنیت در دانشگاه علامه طباطبایی در مقطع دکتری توسط مرتضی نورمحمدی انجام که نتیجه زیر در این تحقیق سیر گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، شاخص‌های آن و تأثیرات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن تحلیل گردیده است. همچنین در دانشگاه‌های مختلف در خصوص فناوری اطلاعات پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته که به دلیل عدم قرابت با رویکرد این مقاله از ذکر آن‌ها خودداری می‌گردد. بررسی اجمالی پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های انجام شده داخلی در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی نشان می‌دهد که این پدیده به دلیل نو بودن، هنوز به صورت گسترده، عمیق و همه‌جانبه مورد تحقیق قرار نگرفته و ابعاد آن واکاوی نشده است. ولی با این همه بسیاری از موضوعات مرتبط با شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌ویژه در عرصه‌هایی که به زیرساخت‌های آن مربوط می‌شود مورد مذاقه قرار گرفته است، اما فرصت و تهدیدات سیاسی این حوزه تاکنون به صورت اساسی مورد توجه و پژوهش قرار نگرفته است.

کارکردهای سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی: شبکه‌های اجتماعی و فضای سایبری به‌طور عموم از دغدغه‌های مهم کشورهاست که در موارد زیادی امنیت ملی را نشانه می‌روند. یکی از غامض‌ترین وجوه تحلیلی شبکه‌های اجتماعی ارتباط دولت‌ها با این شبکه‌هاست. این موضوع در کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته متفاوت است. در کشورهای صنعتی توسعه‌یافته سیاست‌مداران درصدد بهره‌برداری از بستر شبکه‌ها برای گسترش نفوذ خود در اقصی نقاط دنیا هستند و در مقابل کشورهای توسعه‌نیافته که قاطبه مشکلات آن‌ها داخلی و مرتبط با حاکمیت و مشکلات سیاسی اقتصادی و اجتماعی است، درصدد فاصله گرفتن مردم کشور خود از این شبکه‌ها و نسبت به عملکرد آن‌ها مظنون و مشکوک می‌باشند.

از آنجایی که در شبکه‌های اجتماعی از یک سو مردمی هستند که با ارتباطات فراملی خود را از حاکمیت مطلق دولت‌های ملی خارج کرده‌اند و از سوی دیگر دولت‌هایی می‌باشند که حاضر به

۱۳۴۴ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی ام، زمستان ۱۳۹۷ ————— ♦
تضعیف اقتدار خود نیستند، لذا در این چرخه رابطه جدیدی شکل می‌گیرد. در این خصوص دولت‌ها تلاش می‌کنند که با بهره‌گیری از فضای سایبری علاوه بر مدیریت شبکه‌ها، بهره‌گیری اطلاعاتی بنمایند. در این خصوص می‌توان رابطه مردم و دولت و تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سیاست و کارکرد سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی را در قالب گزاره‌های زیر تبیین نمود: بهره‌برداری‌های سیاسی از شبکه‌ها توسط دولت‌ها، بهره‌گیری سیاسی از شبکه توسط مردم، کارکرد سیاست در فضای توزیع شبکه‌ها.

این رابطه جدید میان مردم و نظام‌ها نشأت گرفته از تحولات عصر جدید است. در این خصوص برژینسکی در اوج جنگ سرد درباره امنیت معتقد بود که نقطه شروع کنکاش در باب امنیت ملی باید با شناسایی صحیح ماهیت تغییرات عصر ما قرین باشد. به اعتقاد وی چهار انقلاب مرتبط با هم دنیای معاصر را دستخوش تحوّل کرده است: انقلاب سیاسی، انقلاب اجتماعی، انقلاب اقتصادی و انقلاب نظامی. تأثیرات این چهار انقلاب به‌طور هماهنگ روی نظام بین‌الملل، رقابت ابرقدرت‌ها، ثبات و موازنه نظامی آن‌ها آشکار است و در آینده ابعاد گسترده‌تری پیدا خواهد کرد (برژینسکی، ۱۳۶۸: ۴-۳).

در نتیجه تحول مفهومی حاکمیت، دیگر کنترل و نفوذ دولتمردان بر کشور همانند گذشته که دولتمردان نفوذ و کنترل جدی بر محدوده سرزمینی خود داشته باشند، نخواهد بود. شرایط پس از جنگ سرد اجازه داد تا آن دسته از اصول منشور ملل متحد که حاکمیت دولت‌ها را با چالش روبه‌رو می‌ساخت، به اجرا درآید و با توسعه و تدوین مقررات بین‌المللی به افزایش اختیارات سازمان‌های بین‌المللی و محدود شدن بیشتر حاکمیت دولت‌ها منجر شود. عامل دیگری که موجب محدودیت‌های فراوانی در حاکمیت ملی شد، توسعه شبکه‌های ارتباطی، امور پستی، مخابراتی، توسعه امور رایانه‌ای به‌ویژه ظهور شبکه جهانی اینترنت بود (روحانی، ۱۳۸۸).

بهره‌برداری‌های سیاسی از شبکه‌ها توسط دولت‌ها: مهم‌ترین وجه بهره‌برداری سیاسی و

اطلاعاتی دولت‌ها از شبکه‌های اجتماعی به شرح زیر است:

الف - بهره‌برداری اطلاعاتی و سیاسی از اطلاعات موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی توسط دولت‌ها: بهره‌برداری اطلاعاتی سیستم‌های دولتی از پیشینه، سوابق، ارتباطات، دوستان و مرتب‌ترین شهروندان خود در شبکه‌های اجتماعی امروزه به امری رایج تبدیل شده است. این امر در کشورهایی که دسترسی به سوابق ارتباطات به سهولت انجام می‌گیرد وضعیت ملموس‌تری دارد. از اطلاعات موجود در شبکه علیه افراد در بازجویی‌ها، مصاحبه‌ها و ... استفاده به عمل می‌آید.

دولت‌ها به شیوه‌های مختلف از جستجو درباره اطلاعات شخصی افراد منع شده‌اند؛ اما شبکه‌ها حاوی بسیاری از داده‌های شخصی هستند که در دسترس همگان قرار دارند و دولت‌ها نیز به‌طور بهینه از این اطلاعات استفاده می‌نمایند.

ب - ارتباط مستقیم با مردم در سراسر دنیا و اخذ نقطه نظرات آنان در زمینه‌های مختلف به‌ویژه مسائل سیاسی و اخذ اطلاعات مستقیم و غیرمستقیم: ارتباط سیستم‌های اطلاعاتی کشورهای غربی با مردم سایر کشورها و به دست آوردن مستقیم نظرات، عقاید، پیشنهادات و انتقادات آن‌ها در خصوص سیاست‌ها و مسائل داخلی کشور خود و بهره‌گیری کشورهای پیشرفته از این امکان علیه کشورهای دیگر از جمله امکانی است که کشورهای صاحب شبکه‌ها و فناوری‌های جهانی در اختیار دارند و امروزه از این بستر گسترده استفاده می‌نمایند.

ج - بهره‌گیری مقامات سیاسی کشورها از شبکه‌های اجتماعی برای ارتباط مستقیم با مردم خود: در کنار مؤلفه فوق مزایای اینترنتی و متعاقباً شبکه‌های اجتماعی با مزایایی مانند قابلیت در پاسخگویی به بلاایای طبیعی و همچنین بسیج گسترده توده مردم و امکان دستیابی به افراد دیگری خارج از شبکه‌های مجازی، دولت‌ها را بر آن داشت که این کارکرد که می‌تواند در خدمت سیاست قرار گیرد را با ظرفیت لازم مورد استفاده قرار دهند.

د - افکارسنجی سیاسی: افکارسنجی که در حوادث سیاسی به‌ویژه در انتخابات و کمپین‌ها کاربرد وسیع دارد، مورد استفاده دولت‌ها قرار می‌گیرد. در این خصوص گرایش عمومی را می‌توان از این فضاها سنجید و شبکه‌های اجتماعی بهترین فضای افکارسنجی هستند و نکته بارز در این زمینه بُعد فرامرزی و جهانی بودن شبکه‌هاست که امروزه با امکاناتی مانند مترجم نیز همراه شده است. در این زمینه حذف مرزهای زبانی مهم‌ترین اتفاقی است که در فضای جدید وب اتفاق افتاده است.

بهره‌گیری سیاسی از شبکه توسط مردم:

تحریک سیاسی شبکه‌های اجتماعی جهت مبارزه منفی:

پس از ناامیدی مردم از توجه صاحبان قدرت به ظرفیت‌های قانونی در احقاق حقوق برخی از شهروندان و مطالبات بخشی از جامعه، شبکه‌های اجتماعی این ظرفیت را دارا هستند که با موضع‌گیری سیاسی و ایجاد روح مبارزه منفی در میان اعضاء، دولت و یا دولت‌ها را وادار به در نظر گرفتن حقوق مردم و یا بخشی از جامعه نمایند. کاری که معمولاً در شرایط غیرعادی و

۱۳۶ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی ام، زمستان ۱۳۹۷ ————— ♦
بحرانی در دستور کار قرار می‌گیرد. در این خصوص رأی‌گیری‌های شبکه‌ای و اعلام نظر در خصوص یک موضوع بین‌المللی بسیاری از کشورها را تاکنون وادار به تغییر موضع کرده است.^۱ در همین رابطه کمپین‌هایی که علیه برخی موضع‌گیری‌ها، حتی تصمیماتی که در مجامع بین‌المللی علیه کشورها، علیه منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از جمله بهره‌گیری از اسامی جعلی، صادره شخصیت‌های تاریخی و ... را می‌توان در این راستا ذکر کرد.

شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزار و محرک اصلی شورش‌ها و انقلابات سیاسی: قطع امید از بخش رسمی قدرت ضمن اینکه پایه مشروعیت را سست و متزلزل می‌کند [از دیدگاه برخی مکاتب امنیتی مسلط مانند رئالیسم] باعث سیاسی‌شدن افراطی و بیش از حد حیات عمومی و اجتماعی خواهد شد که ظاهراً عوارض خوب و خوشایندی حداقل از دیدگاه صاحبان قدرت و نظم‌گرایان در برنخواهد داشت. تحریک سیاسی بیش از حد این عرصه باعث می‌شود همه چیز رنگ و بوی قدرت و سیاست رسمی به خود بگیرد و عرصه اجتماع مبدل به عرصه مناقشات و درگیری‌های سیاسی فی‌مابین گروه‌ها و نیروهای اجتماعی گردد و حتی تا عمق مناسبات و روابط اجتماعی و مناسک و مراسم اجتماعی نیز نفوذ کند و زورآزمایی طبیعی قدرت در عرصه قدرت رسمی در شکل غیرعادی آن به عرصه حیات اجتماعی تسری یابد و بستری برای بروز و ظهور انواع و اقسام شورش‌ها و جنبش‌های اجتماعی فراهم گردد. به هر حال تا کی این عرصه می‌تواند متحمل و عهده‌دار کارویژه خاص سیاست رسمی باشد، زمانی می‌رسد که به‌گونه‌ای تلاش می‌شود تا به عرصه قدرت رسمی موجود یا نوظهور دست یابد.

ابزار مقاومت مدنی: بی‌توجهی به ظرفیت‌های قانونی، نادیده انگاشتن تفاوت‌ها و اختلافات با تکیه بر اهرم‌های نرم و سخت در اختیار، اشکال غیررسمی مدنی و تحریک سیاسی بیش از حد شبکه‌های اجتماعی را در بر خواهد داشت. مهار قانونی مقاومت مدنی نیز کاری بسیار دشوار و پیچیده، اگر نگوییم محال است، در این خصوص شبکه‌های اجتماعی به عنصری فعال و مؤثر در عرصه سیاسی بین‌المللی تبدیل شده‌اند.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر مقبولیت و مشروعیت دولت‌ها: تداخل وظایف دولت در اثر نامشخص بودن وظایف و یا دخالت دولت در حوزه‌هایی که در دنیای امروز دارای نظم خاص خود می‌باشند، مقبولیت دولت در نزد مردم و حداقل در نزد اعضای شبکه‌های اجتماعی را دچار

1- <http://vazeh.com/n-294715>.

آسیب خواهد کرد و در این صورت است که شبکه مجازی اجتماعی که اصالتاً دارای کارکرد اجتماعی هستند و سیاسی نمی‌باشند، صبغه سیاسی به خود می‌گیرند و شرایط برای موضع‌گیری در مقابل سیاست‌های رسمی فراهم می‌شود.

سیاست باید در خدمت ارزش‌ها و هنجارها باشد تا در عوض بتواند مشروعیت خود را از ساحت فرهنگ به دست آورد. یکی از وظایف جدی و قابل تأمل قدرت رسمی حل عادلانه و منصفانه و در حد امکان اقتصاعی منازعات فی- مابین نیروهای اجتماعی از طریق نهادها و سازوکارهای قانونی است. در صورت اختلال در این وظیفه، اتفاقات و واکنش‌های مختلف، محتمل و قابل پیش‌بینی خواهد بود. نوعاً این‌گونه جا افتاده است که در صورتی که نظام سیاسی نتواند کارکردهای عام خود را ایفاء نماید و یا در نمایش این کارکرد با ضعف روبرو شود جامعه در معرض آسیب‌ها و شورش‌های مختلف قرار می‌گیرد؛ و در این میان کارکرد شبکه‌های اجتماعی به سمت سیاسی بودن گرایش پیدا می‌کند.

کارکرد سیاست در فضای توزیع شبکه‌ها: امروزه شبکه‌های اجتماعی و سایر فعالیت‌های فضای مجازی دارای تأثیر مثبت و منفی بر سیستم‌های سیاسی هستند و با کنش و واکنش‌های خود بر ساختار حکومت‌ها از رأی‌گیری تا تصویب قوانین اثرگذار هستند؛ این مؤلفه‌ها را از کارکرد مثبت فضای سایبر می‌توان محسوب کرد. در این بخش این مسئله مدنظر است که آیا به‌موازات تأثیرگذاری فضای مجازی بر دولت‌ها و سیاست به‌طور عموم می‌توان این فرضیه را نیز مورد بررسی قرار داد که سیاست نیز در فضای توزیع شبکه در ابعاد ملی و فراملی دارای کارکرد خاص است؟

در این زمینه می‌توان گفت، اینترنت به‌عنوان پایه شبکه‌های مجازی اجتماعی محل فعالیت افراد، اجتماعات و گروه‌های سیاسی و غیرسیاسی در اقصی نقاط جهان است. هنگامی که این شبکه جهانی به روی مردم دنیا گشوده شد، فرض بر این بود که محلی مجازی برای ارتباطات مردم در سراسر جهان خواهد بود و عموماً محاسن آن مدنظر بود؛ اما دیری نپایید که وجود گروه‌های بزهکار، هکرها و سپس گروه‌های تروریستی فضای این شبکه مردمی را آلوده نمودند و سیاستمداران جهانی و همچنین ملی را بر آن داشت که حضور سیاست و قدرت در این عرصه را بارز و الگوهای رفتاری در این شبکه را تعریف نمایند. بدین‌وسیله سیاست و قدرت در همه حوزه‌های مجازی حضور رسمی خود را برای همگان به اثبات رساند.

تأمل درباره میزان ضرر و زیان ملی برای اطلاعاتی که در فضای مجازی بارگذاری می‌شود؛ ضمن اینکه یک وظیفه شخصی برای هریک از کاربران است، وظیفه‌ای حکومتی و سیاسی است که نقش و کارکرد سیاست را نشان می‌دهد.

دولت‌ها در نتیجه تغییرات حاصله در ارتباط بین شهروندان خود با سایر مردم سراسر دنیا تلاش دارند که ماهیت سیاسی و دیپلماتیک این روابط را نشان دهند و جایگاه خود در فضای مجازی به صورت قانونی را نشان دهند که این رویکرد اگرچه با مقاومت بسیاری از فعالین در دنیای مجازی روبرو است، اما عملاً این جایگاه در فضای سایبر برای دولت‌ها در پوشش‌های مختلف محفوظ است.

نقش شبکه‌های اجتماعی در حاکمیت ملی: در تغییرات سیاسی جامعه امروزی، شبکه‌های اجتماعی مجازی، دو نقش اساسی را برعهده دارند؛ از یک سو، فرهنگ سیاسی عامه را تحت تأثیر قرار می‌دهند و از سوی دیگر، با تأثیرگذاری بر خواص، جامعه نخبگان را با خود همراه می‌سازند. از این رو، تولیدکننده امواجی اجتماعی هستند که ممکن است حاکمیت جامعه را در تنگنای اخذ تصمیمات حیاتی قرار دهند. این فشار می‌تواند میزان انطباق و همراهی سیاست‌مداران را با واقعیات جامعه به چالش کشد و شجاعت تحول را برای تداوم حیات دولت‌ها تحت تأثیر قرار دهد. به طور طبیعی، اولین مواجهه با شبکه‌های اجتماعی، به عنوان یک قدرت دموکراتیک (مردم‌سالارانه) و برخاسته از بدنه جامعه، مرکزیت قدرت است که همان قدرت متمرکز یا حاکمیت جامعه است؛ یعنی اولین و مهم‌ترین نقطه‌ای که در اجتماع تحت تأثیر قدرت شبکه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد، قدرت متمرکز یا حاکمیت اجتماع است که در صورت تقابل، به چالش کشیده می‌شود (شهریاری، ۱۳۹۵: ۲).

شبکه‌های اجتماعی مجازی و جهانی شدن: از نقاط اشتراک یا کارکرد همگون جهانی‌سازی و شبکه‌های اجتماعی می‌توان به موضوعاتی مانند تضعیف حاکمیت ملی کشورها، ضعیف شدن هویت‌های دینی و ملی و ایجاد هویت جدید و فراملی و مضافاً علیه هویت‌های فروملی، جایگزینی دموکراسی مبتنی بر مشارکت، به جای دموکراسی مبتنی بر نمایندگی است. در شرایط جدید سیستم شبکه‌های اجتماعی مجازی با بستر مناسب‌تری به پیش خواهند رفت و به مرور شبکه‌های اجتماعی مختلف جایگاه خود را در نزد ملت‌ها پیدا خواهند کرد.

هزاره جدید دوران شکل‌گیری سیستماتیک شبکه‌هاست. شبکه‌هایی که برگرفته از اطلاعات و آراء و اندیشه‌هایی در جهت شکل دادن به نیازهای دوره جدید از جمله مشارکت فعال ملت‌ها در عرصه تولید فکر و اندیشه و عمل شبکه‌ای بوده و به واقع به دلیل اینکه طبقات اجتماعی آگاه به حقوق و جایگاه خویش در جوامع در حال شکل‌گیری است و نیز از طرفی به دلیل اینکه حجم اطلاعات در اثر تکنولوژی نوین اطلاع‌رسانی و دنیای متنوع رسانه‌ها بر شاه‌رگ شبکه‌ها جریان دارد، کارکرد شبکه‌ها بیش از پیش مطرح است.

در چنین هزاره‌ای دیگر مفهوم مشارکت از حد یک تز سیاسی به یک فرهنگ تبدیل می‌گردد. فرهنگ بستر شکل‌دهی به مفهوم مشارکت فعال شهروندان هزاره جدید است. فرهنگی که در قالب شبکه‌هایی هوشمند، فعال و پویا کارکرد داشته و اقتصاد و سیاست، ملت‌ها را تحت‌الشعاع قرار داده است. مرزهای قدیمی قرن بیستم جایش را به مرزبندی‌های فرهنگی ملت‌ها در کنار خطی ترسیمی به نام فرهنگ جهان‌شمول خواهد داد.

انسجام‌بخشی در سطح ملی: کارکرد شبکه‌های اجتماعی می‌تواند له یا علیه امنیت و انسجام ملی باشد. رویکرد عمومی شبکه‌ها به سمت خلل در انسجام ملی است و حوزه فعالیت و ارتباط‌گیری در درون شبکه جهانی است و مسائل ملی نیز در قالبی غیرملی و جهانی مورد بحث، مشاوره و اطلاع‌رسانی قرار می‌گیرند. این روند یعنی اینکه انسجام ملی در همه کشورها به مرور تحت تأثیر فعالیت فراملی قرار می‌گیرد و آنچه در اهمیت و اولویت است نه مسائل ملی بلکه موضوعاتی است که جنبه جهانی دارد و عموم این مسائل نیز امنیتی شده هستند.

در چارچوب ملی کلیه مؤلفه‌هایی که امکان بسیج عمومی دارند به‌نوعی در سیطره شبکه‌های اجتماعی قرار می‌گیرند. مساجد، حسینیه‌ها، هیئت‌های مذهبی، مکان مراسم و مناسک ملی و دینی و دید و بازدیدها، همسایگی‌ها، همکلاسی‌ها، تمامی محمل‌های در اختیار بحث‌های جمعی از قبیل تاکسی‌ها، اتوبوس‌ها، نانوایی‌ها، آرایشگاه‌ها و استادیوم‌ها در کنار سایر تجمعات و انجمن‌ها مواردی از امکان بسیج سیاسی شبکه‌های اجتماعی در موارد بحرانی و غیرعادی است که نمونه آن را در انقلاب اسلامی تجربه کردیم^۱.

این موضوع حکایت از آن دارد که فضای جامعه در فضای سایبری ضمن اینکه شبیه‌سازی می‌شود، قدرت ارتباط‌گیری و اطلاع‌رسانی متأثر از توزیع شبکه‌ها چندین برابر می‌گردد و این فضا

۱۴۰ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی‌ام، زمستان ۱۳۹۷ —◆ سبب می‌شود که روند انتشار اخبار و تحلیل آن در اختیار شبکه‌ها قرار گیرد و فضای واقعی به‌ناچار بایستی از این وضعیت تبعیت نماید و هرگونه اقدام برای دستکاری سیستم اطلاع‌رسانی در این محیط سبب امنیتی شدن محیط می‌گردد که سرانجام علیه امنیت و انسجام ملی خواهد بود.

کارکردهای مشخص شبکه‌ها که سبب انسجام درونی در مقابل انسجام ملی می‌گردند عبارتند از: تسهیل‌کنندگی، پاسخ به نیازها و مسائل مشترک، مقابله با تهدیدات مشترک، مبادله اطلاعات و تجارب، یادگیری، بهبود عملکردها، هویت‌سازی^۱

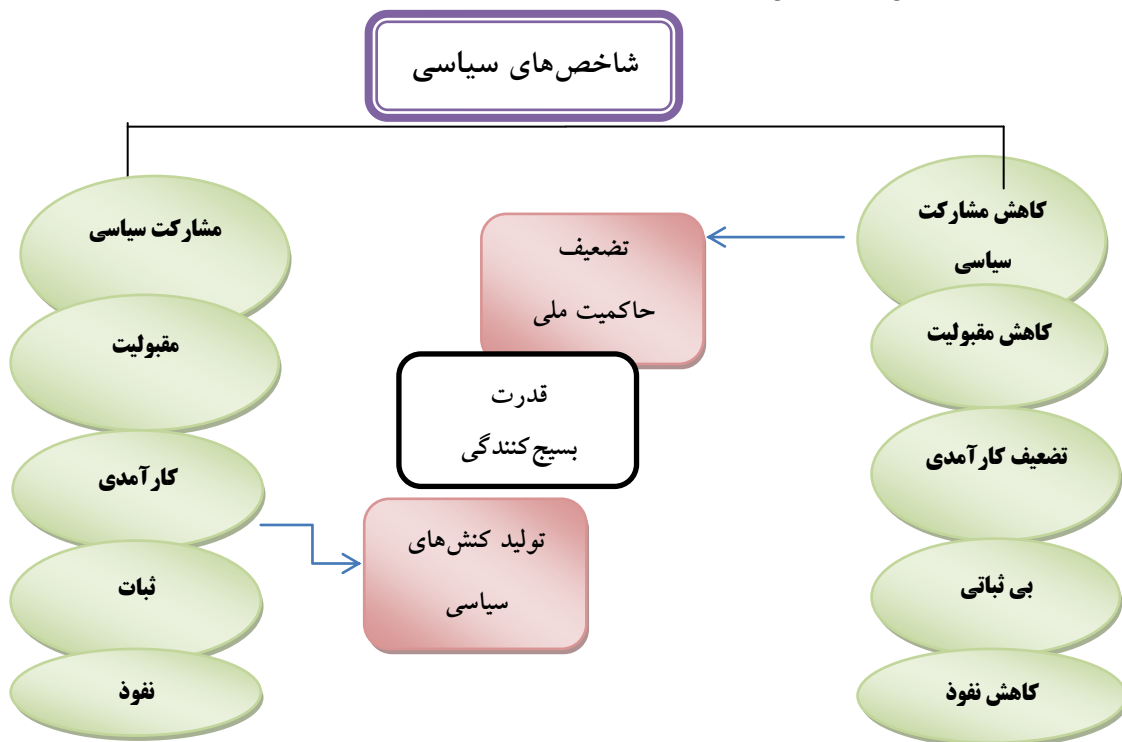
الگوی تهدیدات و فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی

مدل مفهومی مؤلفه سیاسی: الف- شبکه‌های اجتماعی نه‌تنها در ایران بلکه در جهان پدیده جدید و نوظهوری هستند و حتی کشورهایی که به‌عنوان ایجاد‌کننده این شبکه‌ها می‌باشند در شرایط بحران اجتماعی رفتارهای سلبی از خود نشان داده‌اند (نمونه آن برخورد کشور انگلیس با شبکه در شرایط بحران اجتماعی) لذا وحدت نظر در جوامع مختلف به‌ویژه در جمهوری اسلامی ایران در خصوص شبکه‌های اجتماعی وجود ندارد و به همین موازات راهبرد مشخصی که تعیین‌کننده فرصت‌ها و تهدیدات و زمینه‌ساز تصمیم‌سازی برای جامعه تصمیم‌ساز کشور گردد شناسایی نشده است.

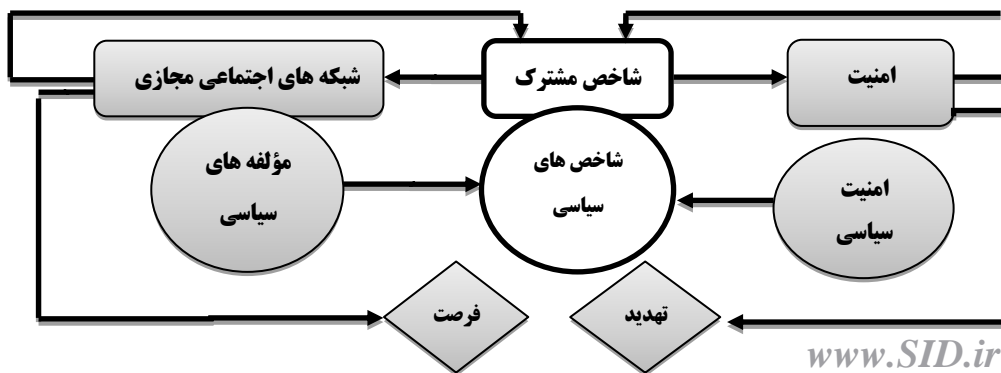
بر این اساس برای دستیابی به مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاسی با بهره‌گیری از مبانی پژوهش و ادبیات نظری و همچنین نظرسنجی از خبرگان حوزه امنیت، فضای سایبر و سیاست، دیدگاه آنان در این زمینه اخذ و مؤلفه‌هایی از این طریق شناسایی و سپس بر این اساس مدل مفهومی پژوهش مشخص گردید و درنهایت مؤلفه‌های شناسایی شده و شاخص‌های کسب شده از آن‌ها مجدداً در معرض قضاوت نخبگان حوزه سیاست، امنیت و سایبر قرار گرفت تا بر اساس آن یافته‌های تحقیق و فرصت‌ها و تهدیدات حوزه سیاست شناسایی گردد. در این خصوص مشخصه‌های مدل مفهومی و شاخص‌های سیاسی پژوهش به شرح زیر می‌باشند:

در الگوی مفهومی، تهدیدات و فرصت‌ها در قالب شاخص‌ها به‌طور برابر نشان داده می‌شوند و سوگیری خاصی در این زمینه وجود ندارد. کشور جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان داخل و سایر حوزه به‌عنوان خارج نگریسته شده‌اند و بررسی این الگو از نگاه حاکمیت جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است.

فرصت‌ها و تهدیداتی که در این پژوهش مورد توجه قرار خواهند گرفت با نگاه مرجع امنیت اسلامی مورد بررسی قرار خواهند گرفت. شاخص‌های سیاسی بر مبنای چارچوب نظری پژوهش و دیدگاه نخبگان انتخاب گردیده‌اند و در دو دسته شاخص‌های اثرگذار مثبت و شاخص‌های اثرگذار منفی سازمان‌دهی شده‌اند.

چارچوب مفهومی: شاخص‌های سیاسی در ارتباط با امنیت سیاسی و مؤلفه‌های سیاسی رابطه معناداری دارند که در تناظر با شاخص‌های مشترک امنیت و شبکه‌های اجتماعی رابطه معنادار مثبت یا منفی دارند که در قالب فرصت یا تهدید نمایان می‌گردند:

۱۴۲ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی‌ام، زمستان ۱۳۹۷—◆ در این پژوهش که از نوع کاربردی- توسعه‌ای^۱ است، از روش‌های تحقیق مرسوم در مطالعات علمی، روش تحقیق تلفیقی^۲ (شیوه آمیخته) استفاده شده و تحلیل اطلاعات و یافته‌ها و داده‌ها بر اساس روش تحلیل ترکیبی صورت گرفته است و با استفاده از آمارهای توصیفی و نیز تحلیل کیفی مستند بر آراء و دیدگاه صاحب‌نظران مطلع به موضوع مورد مطالعه، انجام گردیده است. برای روایی پژوهش از نظر اساتید صاحب‌نظر دانشگاهی و متخصصین این حوزه استفاده شد و نیز با توزیع تعدادی پرسشنامه در جامعه آماری ابهامات و نواقص آن رفع گردیده است. جامعه آماری از میان اساتید و محققین دانشگاهی و صاحب‌نظران حوزه فناوری انتخاب گردیدند که در مجموع حدود ۲۲۰ نفر برآورد می‌شوند.

تأیید اعتبار علمی الگوی پیشنهادی به صورت خبرگی صورت گرفت و با نظرخواهی از اندیشمندان و اساتید و صاحب‌نظران تلاش گردید الگویی تدوین شود که برای مسئولان و سازمان‌های امنیتی کارایی لازم را داشته باشد. در این پژوهش پرسشنامه در چهار مرحله توزیع گردید که چگونگی آن در جدول (۱) آمده است.

جدول شماره (۱) پرسشنامه مورد استفاده در پژوهش

پرسشنامه	هدف	تعداد	مخاطبان
اول	اطمینان از جامعیت مؤلفه‌ها و شاخص‌ها	۱۰	خبرگان امنیتی، رسانه‌ای، سایبری و اجرایی
پیش‌آزمون	بررسی روایی و پایایی پرسشنامه اولیه و رفع اشکالات	۲۰	خبرگان امنیتی، رسانه‌ای، سایبری و مدیران اجرایی
دوم	سنجش پرسشنامه اصلی	۶۷	خبرگان امنیتی، رسانه‌ای، سایبری و مدیران اجرایی
سوم	تأیید اعتبار علمی الگوی پیشنهادی	۱۰	خبرگان و صاحب‌نظران امنیتی، رسانه‌ای، سایبری

اعتبار^۳ و روایی^۴ ابزار اندازه‌گیری: پس از تدوین و تنظیم پرسشنامه به منظور حصول اطمینان از روایی و اعتبار آن پیش‌آزمونی^۵ به عمل آمد. دستورالعمل مشاهده به این صورت طراحی گردید که قبل از توزیع پرسشنامه هدف از اجرای کار برای پاسخ‌دهندگان توضیح داده شود و از یادشدگان خواسته شود ضمن دادن پاسخ، نظرشان درباره محتوای سؤالات ابراز نمایند تا در مرحله نهایی، سؤالات مبهم و نارسا مورد بازبینی و تجدیدنظر قرار گیرند.

1-Applied – Development Research
 2-mix method
 3-Reliability
 4-Validity
 5-Pre-test

قابلیت اعتبار پرسشنامه از طریق روش آزمون آلفای کرونباخ^۱ و با توزیع پرسشنامه در بین ۲۰ نفر از اعضای جامعه آماری مورد مطالعه قرار گرفت که مقدار ضریب آلفای برابر ۸۴ درصد بود. مقدار حاصله نشان داد همبستگی درونی سؤالات پرسشنامه در سطح بالایی قرار دارد.

الگوی بررسی تهدیدات و فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی (مؤلفه‌ها فرصت) (جدول ۲)

تهدید	فرصت	مؤلفه شاخص
کاهش مشارکت سیاسی	مشارکت سیاسی	
کاهش مقبولیت	مقبولیت	
تضعیف کارآمدی	کارآمدی	
بی‌ثباتی	ثبات	
کاهش نفوذ	نفوذ	

یافته‌های تحقیق: در بررسی «فرصت‌هایی که شبکه‌های اجتماعی در کارکرد سیاسی» ایجاد می‌نمایند و گستره شبکه‌های اجتماعی از بعد سیاسی چه تهدیداتی را برای دولت‌ها ایجاد می‌نمایند؟ پنج شاخص: مشارکت سیاسی، مقبولیت، کارآمدی، ثبات و نفوذ تدوین شد. هرکدام از پنج شاخص فوق به ترتیب برخوردار از ۷، ۶، ۸، ۴ و ۳ گویه هستند. مؤلفه سیاسی در مجموع دارای ۲۸ گویه است. در بررسی مؤلفه سیاسی ۲۸ گویه تعریف گردید که پاسخ‌دهندگان ۱۴ گویه را برای شبکه‌های اجتماعی مجازی «فرصت» و ۱۴ گویه دیگر را «تهدید» ارزیابی نموده‌اند. توزیع فراوانی گویه‌های مرتبط با مؤلفه سیاسی به تفکیک «فرصت» و «تهدید» و بر اساس آمارهای توصیفی «میانگین»، «واریانس» و «انحراف استاندارد» در جدول (۳) و (۴) ترسیم شده است. نتایج حاصله در جدول (۳) در شکل «فرصت» نشان می‌دهد پاسخ‌دهندگان، میزان اهمیت گویه‌ها را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران «خیلی زیاد» و «زیاد» ارزیابی کرده‌اند.

جدول (۳) گویه‌های مؤلفه سیاسی در شکل «فرصت»^۱

شاخص	گویه	میانگین	واریانس	انحراف استاندارد
افزایش مشارکت سیاسی	کمک به افزایش مشارکت سیاسی	۱۲,۴۳	۶,۴۶	۲,۵۴
	گسترش حمایت مدنی از حاکمیت	۱۱,۷۲	۴,۱۷	۲,۰۴
	بهره‌گیری احزاب سیاسی جهت توسعه فعالیت حزبی	۱۳,۰۳	۸,۲۴	۲,۸۷
	توسعه فعالیت رسانه‌های اجتماعی	۱۲,۷۶	۱۱,۳۹	۳,۳۷
	تقویت پایه‌های اعتماد سیاسی حاکمیت	۱۲,۰۹	۳,۴۴	۱,۸۵
افزایش مقبولیت	افزایش حاکمیت‌پذیری	۱۲,۳۱	۲,۷۶	۱,۶۶
ارتقای کارآمدی	تقویت قدرت بسیج‌کنندگی حاکمیت	۱۲,۰۹	۳,۹۶	۱,۹۹
	تقویت کنش‌های سیاسی مشترک	۱۱,۶۱	۱۲,۶۳	۳,۵۵
	تقویت جبهه بین‌المللی مقاومت ضد نظام استکباری	۱۲,۲۱	۳,۹۸	۱,۹۹
	سنجش و هدایت افکار عمومی	۱۲,۰۰	۰,۶۰	۰,۷۷
	امکان بازتولید نظام سیاسی کشور به‌ویژه در شرایط بحرانی	۱۱,۹۳	۴,۶۴	۲,۱۵
افزایش ثبات	کمک به نظم شهری و آرامش در جامعه	۱۲,۲۵	۲,۳۴	۱,۵۳
گسترش نفوذ	اشاعه باورها، ارزش‌ها و هنجارهای سیاسی مطلوب در سایر کشور	۱۲,۳۱	۷,۵۸	۲,۷۵
	ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی	۱۱,۸۴	۰,۹۸	۰,۹۹

نتایج حاصله در جدول (۴) در شکل «تهدید» نشان می‌دهد پاسخ‌دهندگان، میزان اهمیت اکثریت گویه‌ها را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران «خیلی زیاد» ارزیابی کرده‌اند.

جدول (۴) گویه‌های مؤلفه سیاسی در شکل «تهدید»

شاخص	گویه	میانگین	واریانس	انحراف استاندارد
کاهش مشارکت سیاسی	کاهش مشارکت هموطنان در انتخابات گوناگون	۲۲,۰۴	۱,۱۰	۱,۰۵
	گسترش فعالیت گروه‌ها و جریان‌های سیاسی مخالف حاکمیت	۲۰,۹۴	۹,۲۰	۳,۰۳
کاهش مقبولیت	کاهش مقبولیت حاکمیت	۲۱,۵۱	۵,۰۴	۲,۲۴
	عرفی‌شدن حاکمیت (از منظر ساختاری و نهادی)	۱۶,۱۳	۵۶,۶۶	۷,۵۲
	قانون‌گزینی در جامعه	۲۱,۶۴	۴,۰۲	۲,۰۰
	ایجاد چالش در انسجام‌بخشی حاکمیت	۲۱,۸۷	۲,۲۳	۱,۴۹

۱- میانگین درصد گویه‌ها جدول شماره ۱ و ۲ با جدول شماره ۷ تطابق دارد.

۲,۸۵	۸,۱۳	۲۱,۲۱	ایجاد شکاف میان مردم و حاکمیت	تضعیف کارآمدی
۲,۴۱	۵,۸۲	۲۱,۵۱	گسترش مقاومت مدنی علیه حاکمیت	
۱,۶۳	۲,۶۵	۲۱,۶۴	تضعیف مرزهای حاکمیت ملی	
۲,۰۴	۴,۱۸	۲۱,۵۷	تضعیف باورها، ارزش‌ها، هنجارها سیاسی حاکم بر جامعه	
۱,۵۸	۲,۵۲	۲۱,۴۳	ایجاد آشوب‌های شهری، تنش‌های قومی و نزاع‌های اجتماعی و اعصاب‌ها	بی‌ثباتی
۱,۵۸	۲,۵۲	۲۱,۶۱	دامن زدن به بی‌نظمی، ابهام و تضاد در جامعه	
۳,۹۷	۱۵,۷۶	۲۱,۰۷	قطبی شدن طیف‌ها و جریان‌ات سیاسی	
۲,۴	۵,۹۵	۲۱,۲۷	اشاعه باورها، ارزش‌ها و هنجارهای سیاسی مخالف با حاکمیت	کاهش نفوذ

اهمیت مؤلفه‌ها: جدول تقاطعی (۵) اهمیت مؤلفه‌های سیاسی به تفکیک فرصت و تهدید

مؤلفه سیاسی		میزان اهمیت / مؤلفه
شکل تهدید	شکل فرصت	
۱۵	۶	خیلی زیاد
۴۹	۱۶	زیاد
۲۴	۲۵	متوسط
۶	۴۸	کم
۶	۵	خیلی کم
۳,۶۱	۲,۷۱	میانگین
۱,۰۱	۰,۹۹	انحراف استاندارد
۱,۰۲	۰,۹۹	واریانس
۱۴	۱۴	تعداد کل در مؤلفه

تجزیه و تحلیل:

۱- در جدول «فرصت»: ۶ درصد از پاسخ دهندگان میزان اهمیت گویه‌های فرصت مؤلفه سیاسی را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۱۶ درصد زیاد، ۲۵ درصد متوسط، ۴۸ درصد کم و ۵ درصد خیلی کم عنوان کرده‌اند. میانگین اهمیت گویه‌های فرصت مؤلفه سیاسی برابر ۲/۷۱ و واریانس و انحراف استاندارد آن به ترتیب برابر ۰/۹۹ و ۰/۹۹ بوده است.

۲- در جدول «تهدید»: ۱۵ درصد از پاسخ دهندگان میزان اهمیت گویه‌های تهدید مؤلفه سیاسی را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۴۹ درصد زیاد، ۲۴ درصد متوسط، ۶ درصد کم و ۶ درصد خیلی کم عنوان کرده‌اند. در تهدید مؤلفه‌های سیاسی، میانگین اهمیت گویه‌ها برابر ۳/۶۱ و واریانس و انحراف استاندارد آن به ترتیب برابر ۱/۰۱ و ۱/۰۲ بوده است.

شاخص‌ها: برای بعد سیاسی پنج شاخص مشارکت سیاسی، مقبولیت، کارآمدی، ثبات و نفوذ تدوین شد. هر کدام از پنج شاخص فوق به ترتیب برخوردار از ۷، ۶، ۸، ۴ و ۳ گویه هستند. در مجموع این مؤلفه دارای ۲۸ گویه است.

جدول تقاطعی ۶ شاخص‌های مؤلفه سیاسی با میزان اهمیت آن را نشان می‌دهد:

شاخص / میزان اهمیت	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
مشارکت سیاسی	۱۰	۲۳	۶۱	۴	۲
مقبولیت	۱۶	۴۵	۲۴	۱۳	۲
کارآمدی	۹	۲۷	۵۵	۴	۵
ثبات	۱۵	۷۵	۷	۰	۳
نفوذ	۲	۹	۷۰	۱۵	۴

توزیع فراوانی شاخص‌های مؤلفه‌های سیاسی در جدول تقاطعی ۶ نشان می‌دهد در شاخص الگوی مشارکت سیاسی، ۱۰ درصد از پاسخ دهندگان میزان اهمیت آن را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۲۳ درصد زیاد، ۶۱ درصد متوسط، ۴ درصد کم و ۲ درصد خیلی کم عنوان کرده‌اند. در شاخص مقبولیت، ۱۶ درصد از پاسخ دهندگان میزان اهمیت آن را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۴۵ درصد زیاد، ۲۴ درصد متوسط، ۱۳ درصد کم و ۲ درصد خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. در شاخص کارآمدی، ۹ درصد از پاسخ دهندگان میزان اهمیت آن را برای

امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۲۷ درصد زیاد، ۵۵ درصد متوسط، ۴ درصد کم و ۵ درصد خیلی کم عنوان کرده‌اند. در شاخص ثبات، ۱۵ درصد از پاسخ‌دهندگان میزان اهمیت آن را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۷۵ درصد زیاد، ۷ درصد متوسط و ۳ درصد خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. در شاخص نفوذ، ۲ درصد از پاسخ‌دهندگان میزان اهمیت آن را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی خیلی زیاد، ۹ درصد زیاد، ۷۰ درصد متوسط، ۱۵ درصد کم و ۴ درصد خیلی کم عنوان کرده‌اند.

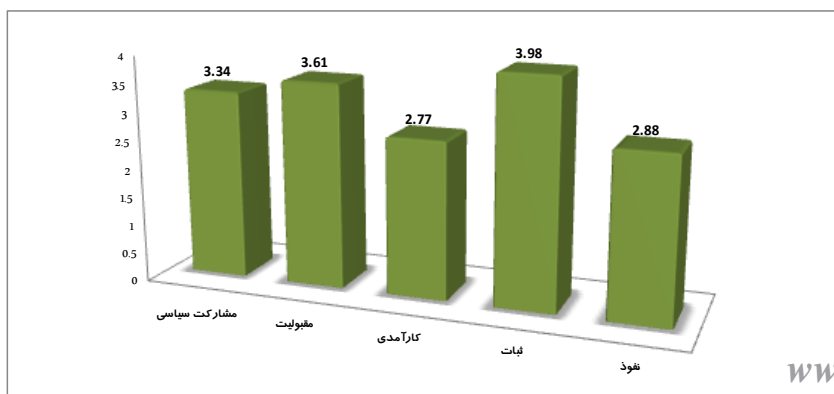
آمارهای توصیفی در جدول ۶ نشان می‌دهد از نظر پاسخ‌دهندگان در بین شاخص‌های مؤلفه سیاسی، شاخص «ثبات» در شبکه‌های اجتماعی مجازی با میانگین ۳/۹۸ بیشترین اهمیت را در بین شاخص‌ها برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران داشته و سایر شاخص‌های «مقبولیت»، «مشارکت سیاسی»، «نفوذ» و سپس «کارآمدی» به ترتیب با میانگین‌های «۳/۶۱»، «۳/۳۴»، «۲/۸۸»، «۲/۷۷» در رتبه‌های بعدی قرار داشته‌اند.

جدول تقاطعی (۷) میانگین اهمیت شاخص‌های سیاسی:

شاخص / آماره	میانگین	انحراف استاندارد	واریانس
مشارکت سیاسی	۳,۳۴	۰,۷۶	۰,۵۹
مقبولیت	۳,۶۱	۰,۹۶	۰,۹۳
کارآمدی	۲,۷۷	۰,۷۹	۰,۶۳
ثبات	۳,۹۸	۰,۷۰	۰,۵۰
نفوذ	۲,۸۸	۰,۶۸	۰,۴۷

نمودار ستونی ۸ میانگین اهمیت شاخص‌های مؤلفه سیاسی برای امنیت ملی جمهوری اسلامی

ایران:

نتیجه‌گیری:

شبکه‌های اجتماعی مجازی اگرچه از پدیده‌های نوظهوری هستند که زمینه توسعه و پوشش سطح وسیع‌تری از زندگی بشر امروزی را در آینده دارند، اما در مدتی که قدم به عرصه حیات گذاشته‌اند به سرعت در زندگی اجتماعی و رویکردهای فرهنگی و سیاسی اثرگذار بوده‌اند.

طی سال‌های اخیر شبکه‌های اجتماعی له و علیه دولت‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند و در حقیقت دارای کارکردی دوگانه هستند که هم می‌توانند دولت‌ها را به چالش بکشند کما اینکه در جریان بیداری اسلامی به ابزاری برای سرنگونی دولت‌های عرب تبدیل شدند و هم قابلیت نجات دولت‌ها را دارند (کمک به دولت ترکیه در جریان کودتای سال ۲۰۱۵).

در بررسی‌های میدانی و بررسی دیدگاه نخبگان این حوزه مشخص شد که در کشور جمهوری اسلامی ایران در بعد سیاسی، تهدیدات و فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی برابرند، بنابراین از بعد سیاسی، موضوع فرصت‌محور یا تهدیدمحور بودن شبکه‌های اجتماعی وضعیت دوجانبه‌ای دارند که نقش متولیان و مسئولین و همچنین سیاست‌گزاری‌هایی که در این حوزه صورت می‌گیرد، می‌تواند محور فرصت را تقویت و در نقطه مقابل نیز عدم برنامه‌ریزی و عدم توجه به این فضای جدید می‌تواند تهدیدات را افزایش دهد. از سوی دیگر بالابودن میانگین اهمیت گویه‌های تهدیدمحور نشان می‌دهد عدم برنامه‌ریزی در این حوزه می‌تواند گرایش شبکه‌های اجتماعی مجازی را به سمت تهدید سوق دهد. لذا دو حوزه فرهنگ و امنیت نیز از حوزه‌های تأثیرگذار بر بُعد سیاسی می‌باشند که در هدف‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها می‌تواند مدنظر قرار گیرد.

بر اساس یافته‌های تحقیق در بین شاخص‌های مؤلفه سیاسی، شاخص «ثبات» در شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشترین اهمیت را در بین شاخص‌ها برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران داشته است که اهمیت آن از نظر پاسخ‌دهندگان و جامعه هدف در مقایسه با سایر شاخص‌ها بیشتر بوده است و سایر شاخص‌های «مقبولیت»، «مشارکت سیاسی»، «نفوذ» و سپس «کارآمدی» در رتبه‌های بعدی قرار دارند. این گرایش در جامعه پاسخ‌دهندگان نشان دهنده این است که مسئولین امنیتی در جامعه بایستی ثبات داخلی نظام و جامعه را در اقدامات و برنامه‌های مدون به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین نشانه‌های امنیت پایدار در جامعه مدنظر داشته و برای رسیدن به امنیت پایدار شاخص ثبات نشانه مهمی است که مورد ارزیابی دائمی می‌تواند باشد و از نظر جامعه

پاسخ‌دهندگان چهار مؤلفه مذکور ضمن اهمیت تقدمی برای امنیت سیاسی در جامعه می‌توانند نقش مکمل و ایجاد کننده ثبات نیز باشند. با توجه به نتایج به دست آمده پیشنهاد می‌شود: شبکه‌های اجتماعی مجازی با رویکرد فرصت‌محوری در دستور کار سطوح مختلف سیاست‌گذاری کشور قرار گیرد و در راستای «ثبات» داخلی کشور مورد بهره‌برداری قرار گیرند. تهدید شبکه‌های اجتماعی مجازی از نوع سلبی است و عدم بهره‌گیری از فرصت‌ها سبب ایجاد تهدید از ناحیه این شبکه‌ها برای جامعه می‌شود، لذا شاخص «ثبات»، «مقبولیت»، «مشارکت سیاسی»، «نفوذ» و «کارآمدی» در دستور کار شورای عالی مجازی کشور قرار گیرد.

منابع:

- اشتریان، امیرزاده و کیومرث، محمدرضا، (۱۳۹۴)، *بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مشارکت سیاسی*، فصلنامه سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۵ شماره ۲.
- برژینسکی، (۱۳۶۸)، *در جستجوی امنیت ملی*، ترجمه ابراهیم خلیلی، تهران: نشر سفیر.
- دیوتیاک، در دریان، (۱۳۸۰)، *نظریه انتقادی، پست مدرنیسم، نظریه مجازی در روابط بین‌الملل*، نسخه اول، ترجمه سلیمی، تهران: گام نو.
- رایبیز، وبستر، (۱۳۸۴)، *عصر فرهنگ اطلاعاتی تا زندگی مجازی: از جامعه اطلاعاتی تا زندگی مجازی*، ترجمه داودی، تهران: نشر توسعه.
- سلیمانی‌پور، (۱۳۹۴)، *شبکه‌های اجتماعی؛ فرصت‌ها و تهدیدها*، فصلنامه ره‌آورد نور، شماره ۳۱.
- کاستلز، (۱۳۸۰)، *عصر اطلاعات: ظهور جامعه شبکه‌ای؛ اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، تهران: انتشارات طرح نو.
- گارنت، (۱۳۸۸)، *عقل سلیم و نظریه سیاست بین‌الملل*، ترجمه نوروزی، تهران: گام نو.
- گل محمدی، (۱۳۸۶)، *جهانی‌شدن فرهنگ، هویت، تهران: نشر نی*.
- گیدنز، (۱۳۸۴)، *چشم‌اندازهای جهانی*، محمدرضا جلالی‌پور، تهران: نشر طرح نو.
- خلیلی‌پور رکن‌آبادی، علی و نورعلی‌وند، یاسر، (۱۳۹۱)، *تهدیدات سایبری و تأثیر آن بر امنیت ملی*، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره مسلسل ۵۶، تابستان.

- Clarke, A. (2010). Political Uses and Implications for Representative Democracy. *Social Media*(p2). Ottawa Canada: Library of Parliament.
- Kenichi, O. (1995). The Rise of Regional Economies; the End of the nation-state. London: Harper Collins.
- https://journals.ut.ac.ir/article_55946_789867ef11c3849e54b845e57cf0d7f5.pdf
- <http://afrough.mihanblog.com>
- <http://www.irna.ir>
- https://journals.ut.ac.ir/article_55946.pdf
- www.khabaronline.ir/news
- nahad-tums.ir/zo1391/SocialNetwork.pptx [http://vista.ir/article/336459/\(1396\)](http://vista.ir/article/336459/(1396))
- <http://vazeh.com/n-294715.html>
- <http://rasekhoon.net/article/show/751880/>
- <http://www.marzban.blogfa.com>